

RAZLIKE U AFEKTIVNO-MOTIVACIONIM DISPOZICIJAMA S OBZIROM NA VRSTU SPORTA I NIVO USPEŠNOSTI SPORTISTA

Mariana Tišma¹

Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

U radu je prikazano pilot istraživanje usmereno na pronalaženje strukture razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista, s obzirom na vrstu sporta kojom se bave i nivo uspešnosti. Pod afektivno-motivacionim dispozicijama se podrazumevaju sledeće osobine: ekstraverzija-introverzija, neuroticizam, psihoticizam, sklonost ka davanju socijalno poželjnih odgovora, kognitivna anksioznost, somatska anksioznost, sportsko samopouzdanje, postignuće, pozitivne i negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća. Na uzorku od 69 ispitanika (31 rvač - aciklični sport, 18 veslača i 20 plivača - ciklični sportovi) oba pola, uzrasta od 15 do 27 godina, različitog sportskog učinka (34 vrhunskih, 35 prosečnih) primenjeni su: Ajzenkov inventar ličnosti (EPQ), Martensov test kompetitivne anksioznosti (CSAI-2) i Lazarevićev test motiva sportskog postignuća (MSP). Za potrebe istraživanja korišćen je transversalni metod, a pri obradi podataka korišćene su univarijantne (t-test i ANOVA) i multivarijantne (kanonička diskriminativna analiza) analize. Rezultati ukazuju na strukturu razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na vrstu sporta kojom se bave (sportisti acikličnih sportova imaju izraženiju kognitivnu anksioznost, težnju ka postignuću i prateće pozitivne, odnosno negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća) i nivo uspešnosti (prosečni sportisti imaju izraženiju ekstraverziju i sportsko samopouzdanje, dok im je niže izražena somatska anksioznost i neuroticizam nego kod vrhunskih sportista).

Ključne reči: *afektivno-motivacione dispozicije, nivo uspešnosti u sportu, ciklični i aciklični sportovi*

¹Adresa autora: mariana.tisma@tims.edu.rs

Uvod

Većina savremenih sportskih psihologa prihvata interakcionističku teoriju kao najbolji polazni model za objašnjavanje sličnosti i razlika između psiholoških dispozicija osoba koje se bave i koje sene bave sportom. Teoretičari smatraju da su kod svih ljudi prisutne gotovo sve psihološke dispozicije, ali da je stepen njihove razvijenosti determinisan genetskim nasleđem i uticajem okoline (vaspitanjem, treningom i sl.). Otuda su kod sportista pojedine osobine samo više izražene u odnosu na nesportiste. Dosadašnja istraživanja ukazuju da su sportisti emocionalno stabilniji, samouvereniji, da imaju veću toleranciju na frustraciju, da se bolje snalaze u stresnim situacijama od nesportista (Lazarević, 2001; Cox, 2005).

Vilijams i Parkin su poredili osobine ličnosti sportista međunarodnog, nacionalnog i klupskog ranga i došli do rezultata koji govore u prilog tome da se sportisti međunarodnog ranga značajno razlikuju od sportista klupskog ranga. Međutim, nije nađena značajna razlika između sportista nacionalnog ranga i preostale dve kategorije (Williams & Parkin, 1980, prema Cox, 2005). Silva je objasnio ovaj fenomen *sportskom piramidom ličnosti*. Ona govori u prilog tome da sa rastom ranga takmičenja, struktura ličnosti takmičara postaje sve homogenija. Na donjoj lestvici piramide se nalaze početnici u sportu, posle njih su školski, pa studentski, potom sportisti nacionalnog, a zatim i olimpijskog ranga koji teže ka vrhu piramide u kojoj se nalaze vrhunski sportisti (Silva, 1984).

Havelka i Lazarević su sprovedi opsežno istraživanje na uzorku nesportista, standardnih sportista i vrhunskih sportista u kojem su došli do saznanja da su aktivni sportisti manje skloni emocionalnom kočenju, gubitku kontrole nad emocionalnim reagovanjem, kao i nad svojim ponašanjem u situacijama koje se doživljavaju kao napete, emocionalno nabijene, tj. u onim situacijama u kojima se neizbežno postavlja pitanje uspeha ili neuspeha u nečemu što je značajno i vredno. To znači da aktivni sportisti nastoje da otklone stav očekivanja neuspeha. Takođe, dobili su rezultat koji ukazuje na to da emocionalni procesi koji dolaze do izražaja u situacijama postignuća imaju veliki uticaj na nivo ostvarene uspešnosti. Dobijeni podaci pokazuju da kod aktivnih sportista, uporedo sa većim stepenom razvijenosti motiva sportskog postignuća, raste stepen emocionalne samokontrole i stabilnosti, a opada sklonost ka emocionalnoj inhibiciji i nestabilnosti (Havelka i Lazarević, 1981).

Američki psiholozi, 80-ih godina dvadesetog veka, bili su u mogućnosti da pomoću *modela interakcije* sa velikom pouzdanošću diferenciraju vrhunske sportiste od onih koji to nisu. Model interakcija se sastoji od deset psiholoških

faktora: tri osobine ličnosti (osobina anksioznosti, ekstraverzija, neuroticizam) i sedam stanja raspoloženja (stanje anksioznosti, napetost, depresivnost, ljutnja, umor, smetenost, odlučnost). Morgan je, koristeći ovaj model, ustanovio da psihološki profil vrhunskog sportiste zapravo prezentuje profil psihološki zdravog pojedinca, te ga je nazvao *model mentalnog zdravlja*. Ovaj naučnik je na osnovu svojih istraživanja ustanovio da postoji šiljasti profil koji ilustruje uspešnog sportistu svetskog ranga. Uspešni vrhunski sportista treba da poseduje, što se osobina tiče, nisku anksioznost i neuroticizam, a visoko izraženu ekstraverziju. Što se tiče stanja raspoloženja, treba da ima nisku anksioznost, napetost, depresiju, ljutnju, umor i smetenost, a visoku odlučnost (Silva, Shultz, Haslam & Murraz, prema Cox, 2005).

Tišma je faktorskom analizom, na uzorku od 101 ispitanika oba pola, različitog uzrasta (od 12 do 27 godina), koji se bave individualnim sportovima različitih takmičarskih kategorija (rekreativni, prosečni i vrhunski sportisti), došla do zaključka da postoje dominantne afektivno-motivacione dispozicije sportista za uspeh u sportu. Najdominantnije, tj. one koje su se izdvojile kao najinformativnije, zasićuju *Faktor 1 – faktor afektivne nestabilnosti*, a to su: somatska anksioznost (0,901), kognitivna anksioznost (0,822), samopouzdanje (-0,740). Kako bi se dobili opsežniji podaci, treba uzeti u obzir i *Faktor 2 – kognitivna anksioznost*, koji je zasićen varijablama negativnih komponenti motiva postignuća (0,737), ekstraverzijom, odnosno u ovom slučaju introverzijom (-0,658), i neuroticizmom (0,608). *Faktor 3 – motivacija*, određuju varijable postignuća (0,895) i pozitivne komponente postignuća (0,782). *Faktor 4 – socijalna neprilagođenost* obuhvata varijable psihoticizam (0,822) i iskrenost, odnosno neiskrenost (-0,801). Drugi faktor je interesantan jer je pored visokog zasićenja sa negativnim emocionalnim reakcijama u situacijama postignuća, zasićen visokim introvertnim oblicima ponašanja. To ukazuje da osobe koje ispoljavaju negativne emocionalne reakcije i neuroticizam pripadaju introvertnim tipovima sportista. Treći faktor je potvrđen dosadašnjim istraživanjem o nezavisnoj dimenziji motiva postignuća, kao značajnoj u oslikavanju ličnosti sportista, sa kojima je značajno povezana varijabla pozitivne emocionalne reakcije u situacijama postignuća. To potvrđuje teoriju o visokoj povezanosti motiva i emocionalne reakcije u takmičenju koje predstavlja energetska izvor procesa motivacije, odnosno određenog ponašanja. Takođe, dobijen je rezultat koji govori u prilog tome da vrhunski sportisti imaju izraženiju kognitivnu anksioznost od onih koji se sportom bave rekreativno. Razlog za to je što kod većine sportista sa količinom uloženog truda proporcionalno raste i očekivanje da postignu vrhunski rezultat, jer se u suprotnom osećaju veoma neuspešno, nesposobno, pa čak i nedovoljno vredno u odnosu na sve ostale sportiste i ljude iz okoline (Tišma, 2007).

Za kriterijume klasifikacije sportova, koji su relevantni za ovo istraživanje, napravljen je izlet u oblast biomehanike. Dakle, usavršavanje sportske tehnike vodi ka definisanju biomehaničkih kanona koji garantuju najefikasnije i najracionalnije kretanje. Sagleda li se struktura tih tzv. akademskih tehnika, zapaža se da većina predstavlja kombinaciju različitih translacija i rotacija. Svi takvi pokreti su u biomehanici označeni kao složena kretanja. U konstituisanju složenog kretanja može istovremeno učestvovati više rotacija i više translacija. Kada su unapred poznati kinetički model, ritam i frekvencija rotacionih kretnih stereotipa koji proizvode linearnu translaciju, radi se o *cikličnim složenim kretanjima* čiji su tipični predstavnici trčanje, plivanje, biciklizam, veslanje i sl. Ukoliko su, međutim, rotacioni pokreti intermitentni i uslovljeni uticajem okoline (oblikom terena, reakcija i položaj protivnika), onda je reč o acikličnim složenim kretanjama kakve se susreću u gimnastici, rvanju, boksu (Perić, 2007).

Prilikom pretraživanja dostupne literature nisu pronađeni radovi koji se bave povezanošću ovako klasifikovanih sportova sa afektivno-motivacionim dispozicijama sportista.

U skladu sa pomenutim teorijama, predmet ovog istraživanja se može svesti na dva pitanja. Prvo pitanje je: postoji li razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na vrstu (plivanje, rvanje, veslanje) i prirodu (ciklični i aciklični) sporta kojom se bave i nivo uspešnosti (vrhunski, prosečni). Drugo pitanje, možda čak i važnije od prethodnog, glasi: koja je struktura razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na nivo uspešnosti i prirodu sporta kojim se bave.

Na osnovu pomenutih saznanja, može se očekivati da će se pojaviti značajna razlika u strukturi afektivno-motivacionih dispozicija sportista s obzirom na vrstu sporta, kao i s obzirom na nivo uspešnosti sportista.

S obzirom na prirodu sporta, može se očekivati da će pripadnici cikličnih sportova, kojima je od presudnog značaja repetitivna snaga, postizati visoke rezultate na skali introverzije, emocionalne stabilnosti, a pripadnici acikličnih sportova, kojima je neophodna eksplozivna snaga, na skalama ekstraverzije i somatske anksioznosti.

S obzirom na pomenuta istraživanja, u pogledu nivoa uspešnosti bilo bi očekivano da se vrhunski sportisti razlikuju od prosečnih na osnovu dimenzija ekstraverzije, postignuća, sportskog samopouzdanja, emocionalne stabilnosti, somatske i kognitivne anksioznosti u korist vrhunskih sportista.

Metod

Uzorak ispitanika

S obzirom na to da se radi o pilot istraživanju, uzorak je prikupljen prigodnim uzorkovanjem i sačinjen je od 69 ispitanika (31 rvač - aciklični sport, 18 veslača i 20 plivača- ciklični sportovi) oba pola, uzrasta od 15 do 27 godina, različitog sportskog učinka (34 vrhunskih, 35 prosečnih).

Tabela 1. *Struktura uzorka prema sportovima i nivou uspešnosti*

	plivanje	veslanje	rvanje
Vrhunski	14	12	8
Prosečni	6	6	23

Kada bi se za kriterijum uspešnosti uzela pripadnost reprezentaciji, onda bi se moglo reći da su rvači, kao grupa, najuspešniji (svi pripadaju reprezentativnoj selekciji), potom veslači (većina je u reprezentativnom sastavu), a tek potom plivači jer, bez obzira na rezultate, trenutno nijedan nije član reprezentacije.

Varijable

Tokom istraživanja uzete su u obzir tri nezavisne varijable:

- Vrsta sporta (plivanje, veslanje, rvanje);
- Priroda sporta (ciklični, aciklični); Pod **cikličnim** sportovima u ovom istraživanju podrazumevaju se plivanje i veslanje jer su to repetitivni sportovi koji zahtevaju izdržljivost i repetitivnu snagu. Kao predstavnik **acikličnih** sportova uzeto je rvanje, sport koji zahteva eksplozivnu snagu.
- Sportska uspešnost (vrhunska, prosečna); Kada je u pitanju nivo uspešnosti, pod vrhunskim sportistima se podrazumevaju oni sportisti koji su postizali rezultate na međunarodnoj sportskoj sceni, dok su kao prosečni okarakterisani oni koji su značajnije rezultate postizali isključivo na državnom nivou.

Zavisne varijable istraživanja zapravo predstavljaju 10 skala pomenutih testova (EPQ, CSAI-2 i MSP): ekstraverzija-introverzija, emocionalna stabilnost-labilnost, psihoticizam, anksioznost (kognitivna i somatska), samopouzdanje i motiv sportskog postignuća (postignuće, pozitivne propratne komponente, negativne propratne komponente), objedinjene pod imenom afektivno-motivacione dispozicije sportista.

- *Emocionalna stabilnost-nestabilnost* – sklonost osobe da drži emocije pod kontrolom i adekvatno odreaguje u stresnim situacijama, da se nakon poraza brzo povрати;

- *Introvertna osoba* – zatvorena, osetljiva na kritiku, vodi računa o tome šta drugi misle o njoj, teže podnosi fizički napor, retko ispoljava agresivne reakcije;

- *Ekstravertna osoba* – živi u sadašnjosti, praktična je, stalo joj je do društvenih priznanja, lako istupa pred drugim ljudima, dinamična je, ima smisla za humor, voli uzbuđenja i rizike. Dobro podnosi fizički napor, brzo radi, ali nije dovoljno uporna;

- *Psihoticizam* – psihička *rigidnost* (osobe koje su neodlučne, imaju manjak ideja, slabija im je koncentracija, aspiracije im nisu u skladu sa realnošću), psihička *mekoća* (fleksibilne, praktične, aspiracije u skladu sa realnošću);

- *Motiv sportskog postignuća* – stalni pokušaj pojedinca da se takmiči sa standardima izvanrednosti;

Komponente motiva postignuća:

- Planiranje i očekivanje koje se odnosi na budućnost
- Visok nivo aspiracija
- Svest o sebi
- Motivacija koja proizlazi iz očekivanja uspeha
- Podsticanje
- Potreba za specifičnim postignućem u sportu

Nivo *kognitivne anksioznosti* sportiste govori o tome u kojoj meri je sklon da za vreme takmičenja razmišlja o neuspehu, mogućem lošem ishodu, tuđim i sopstvenim očekivanjima za koje strahuje da neće moći ispuniti.

Nivo *somatske anksioznosti* sportiste ukazuje na stepen i kvalitet telesnih reakcija koje prate njegovo predtakmičarsko stanje, koliko su one motivišuće ili sputavajuće u datom momentu, odnosno koliko mu pomažu ili odmažu da pruži svoj maksimum u odlučujućem momentu.

Sportsko samopouzdanje nam govori o tome koliko sportista veruje u sebe i svoje sposobnosti, kako procenjuje sebe u odnosu na druge i koliko je realan u toj proceni.

Instrumenti

Za potrebe ovog istraživanja korišćena je sledeća kompilacija testova:

Ajzenkovi testovi ličnosti - EPQ od 90 ajtema. Odgovori su dihonomnog tipa, tj. ispitanici na sva postavljena pitanja treba da odgovore sa „da“ ili sa „ne“. Iz ovih testova se izdvajaju tri bitna faktora koja govore u prilog psihološkom potencijalu za bavljenje vrhunskim sportom. Ti faktori su: Neuroticizam (23 ajtema; u tabelama prikazan kao epqN), tj. *emocionalna stabilnost- nestabilnost* (sklonost osobe da drži emocije pod kontrolom i adekvatno odreaguje u stresnim situacijama, da se nakon poraza brzo povrati...), Ekstraverzija-introverzija (21 ajtem; u tabelama prikazan kao epqE), *introverzija* (zatvorena osoba, osetljiva na kritiku, vodi računa o tome šta drugi misle o njoj, teže podnosi fizički napor, retko ispoljava agresivne reakcije), *ekstraverzija*, (osoba živi u sadašnjosti, praktična je, stalo joj je do društvenih priznanja, lako istupa pred drugim ljudima, dinamična je, ima smisla za humor, voli uzbuđenja i rizike. Dobro podnosi fizički napor, brzo radi, ali nije dovoljno uporna), Psihoticizam (25 ajtema; u tabelama prikazan kao epqP), tj. *rigidnost* (osobe koje su neodlučne, imaju manjak ideja, slabija im je koncentracija, aspiracije im nisu u skladu sa realnošću) - *mekoća* (fleksibilne, praktične, aspiracije u skladu sa realnošću). Test poseduje i četvrtu skalu, skalu socijalno poželjnih odgovora (21 ajtem; u tabelama prikazan kao epqL), koja govori o tome koliko su ispitanici bili iskreni tokom popunjavanja testovnog materijala.

MSP (modifikacija Ljubiša Lazarević) – test se sastoji od 50 ajtema koji mere motiv sportskog postignuća, tj. koliko su sportisti opredeljeni za postizanje vrhunskih rezultata. Svako pitanje ima od tri do pet ponuđenih odgovora od kojih ispitanik zaokružuje onaj koji se odnosi na njega u najvećoj meri. Ajtemi su raspoređeni u tri skale: mspP skala (26 ajtema) – skala koja registruje njihovu želju za visokim postignućima u sportu, mspFP skala (12 ajtema) – govori o pozitivnim karakteristikama ličnosti koje idu u prilog visokom postignuću, odnosno o pozitivnoj emocionalnoj reakciji u situaciji postignuća. Ova komponenta daje energetski potencijal postignuću, dok mspFN skala (12 ajtema) – registruje negativne emocionalne reakcije u situaciji postignuća, tj. ometajuće faktore za postizanje vrhunskih rezultata.

CSAI-2 (Martensova skala kompetitivne anksioznosti) – test koji pomoću 27 ajtema registruje tri vrlo bitne komponente za postizanje vrhunskih rezultata: csaiKA - kognitivnu anksioznost sportiste (9 ajtema) tj. koliko razmišlja o neuspehu, mogućem lošem ishodu, očekivanjima za koje strahuje da ih neće moći ispuniti...; csaiSA - nivou somatske anksioznosti (9 ajtema), tj. kakve telesne reakcije prate njegovo predtakmičarsko stanje, koliko su one motivišuće

ili sputavajuće u datom momentu; i csaiSP - nivo samopouzdanja sportiste (9 ajtema), odnosno koliko veruje u sebe i svoje sposobnosti. Sve ove skale govore o nivou kompetitivnog stanja anksioznosti sportiste. Na postavljena pitanja (po devet za svaku skalu), ispitanik odgovara zaokruživanjem odgovarajućeg odgovora sa četvorostepene Likertove skale. Relijabilnost testa su autori proveravali koeficijentom Kronbahove alfe na uzorku sportista. Koeficijent je u rasponu od 0,79 do 0,83 za skalu kognitivne anksioznosti, od 0,82 do 0,83 za skalu somatske anksioznosti, i od 0,87 do 0,90 za skalu sportskog samopouzdanja.

Metod analize podataka

Za utvrđivanje postojanja razlike u afektivno-motivacionim dispozicijama ličnosti s obzirom na vrstu sporta, prirodu sporta i nivo uspešnosti, korišćeni su t-test i univarijantna analiza ANOVA. Za potrebe utvrđivanja strukture razlika između grupa primenjene su dve kanoničke diskriminativne analize u kojima su grupišuće varijable bile: priroda sporta i nivo uspešnosti, a skup kvantitativnih varijabli su sačinjavale skale pomenutih upitnika koje se mogu objediniti nazivom *afektivno-motivacione dispozicije sportista*.

Postupak

Ispitivanje je sprovedeno tokom 2007. i 2008. godine u vreme pripremnog perioda sportista za predstojeću takmičarsku sezonu. Ispitivanje je sprovedeno grupno. Plivači i veslači su ispitivani u okviru svojih matičnih klubova krajem 2007. godine (Plivački klub „Vojvodina“, Veslački klub „Crvena zvezda“), a rvači na Tari, gde se, u januaru 2008. godine, nalazila cela rvačka reprezentacija Srbije.

Rezultati

Komparativne analize

Na prvo pitanje, koje je postavljeno kao cilj istraživanja, se može odgovoriti uz pomoć tri potpitanja. Postoje li značajne razlike u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na: 1. vrstu sporta; 2. prirodu sporta i 3. nivo uspešnosti sportista.

Za odgovor na prvo potpitanje korišćen je t-test za nezavisne uzorke.

Tabela 2. *T-test za nezavisne uzorke*

	Levinov test homogenosti varijansi		t-test			Razlika aritmetičkih sredina
	F	p	t	df	p	
Ekstraverzija	4.08	.05	-3.21*	62.84	.00	-2.71
Somatska anksioznost	6.56	.01	2.43*	55.26	.02	3.21
Sportsko samopouzdanje	1.27	.26	-2.34	67	.02	-2.84

*t-test za nehomogene varijanse

Zbog preglednosti dobijenih rezultata, tabelarno (tabela 2) su prikazani samo oni rezultati koji su statistički značajni ($p < .05$). Iz tabele se vidi da značajna razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista, s obzirom na nivo uspešnosti, postoji po pitanju varijabli epqE, tj. ekstraverzije koja je izraženija kod prosečnih sportista (0,002), csaiSA, tj. somatske anksioznosti koja je izraženija kod vrhunskih sportista (0,017) i csaiSP, tj. sportskog samopouzdanja (0,022) koje je izraženije kod prosečnih sportista.

Za odgovor na pitanje: postoji li značajna razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na vrstu sporta kojim se bave, korišćena je analiza varijanse.

Tabela 3. *ANOVA za procenu razlika s obzirom na vrstu sporta – razlike između grupa (Tukey-ev test)*

Dimenzija	Sport(I)	Sport(J)	Razlika AS (I - J)	p
Emocionalne reakcije u momentu postignuća	rvanje	veslanje	0.00	1
		plivanje	1.63	.01
	veslanje	rvanje	-0.00	1
		plivanje	1.63	.03
	plivanje	rvanje	-1.63	.01
		veslanje	-1.63	.03
Postignuće	rvanje	veslanje	-0.42	.94
		plivanje	4.92	0
	veslanje	rvanje	0.42	.94

		plivanje	5.34	0
	plivanje	rvanje	-4.92	0
		veslanje	-5.34	0
Kognitivna anksioznost	rvanje	veslanje	3.18	.20
		plivanje	5.42	.01
	veslanje	rvanje	-3.18	.20
		plivanje	2.24	.51
	plivanje	rvanje	-5.42	.01
		veslanje	-2.24	.51

U tabeli 3 su prikazani samo statistički značajni rezultati, na osnovu kojih možemo videti da značajne razlike ($p < .05$) među sportovima postoje u pogledu varijable postignuće (mspP), i to razlika između plivača i veslača (0,000), kao i razlika između plivača i rvača (0,000). U oba slučaja plivači imaju manje izraženu težnju ka vrhunskom postignuću. Značajna razlika je pronađena i po pitanju varijable kognitivne anksioznosti (csaiKA) i to između plivača i rvača (0,009) u korist rvača, kao i po pitanju varijable pozitivnih emocionalnih reakcija u momentu postignuća (mspFP) između plivača i veslača (0,031), plivača i rvača (0,011), gde je ova komponenta izraženija kod rvača i veslača.

Za odgovor na pitanje: postoji li statistički značajna razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na prirodu sporta kojim se bave, korišćen je t-test za nezavisne uzorke.

Tabela 4. T-test za nezavisne uzorke

	Levinov test homogenosti varijansi		t-test			Razlika aritmetičkih sredina
	F	p	t	df	p	
Postignuće	4.18	.05	2.29*	64.14	.03	2.39
Emocionalne reakcije u momentu tignuća	.04	.83	2.31	68	.02	1.07
Kognitivna anksioznost	.00	.97	2.92	67	.01	4.35

Iz tabele 4, u kojoj su prikazani samo statistički značajni rezultati, se vidi da postoji značajna razlika s obzirom na prirodu sporta, i to u težnji ka vrhunskom postignuću, negativnim emocionalnim reakcijama u momentima postignuća i kognitivnoj anksioznosti. Sve ove tri varijable su izraženije kod sportista koji se bave acikličnim sportovima.

Diskriminativna analiza

Za potrebe utvrđivanja strukture razlike u vezi sa afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na to da li se bave cikličnim ili acikličnim sportovima, kao i na to da li spadaju u grupu vrhunskih ili prosečnih sportista, rađena je kanonička diskriminativna analiza.

Tabela 5. Procena značajnosti diskriminativne funkcije

funkcija	λ	λ_w	χ^2	df	p	Rc
1	.37	.73	19.66	10	.03	.52

λ - karakteristični koren diskriminativne funkcije; λ_w – Vilksova lambda; χ^2 - hi- kvadrat test; p – nivo značajnosti; Rc – koeficijent kanoničke korelacije

Na osnovu tabele 5 može se zaključiti da je koeficijent kanoničke korelacije značajan, odnosno da je razlika između grupa umerenog intenziteta. Na osnovu tabele 5 može se reći da je diskriminativna funkcija značajna na nivou 0,05.

U tabeli 6, koja ukazuje na korelaciju manifestnih varijabli sa diskriminativnom funkcijom, vidi se da su se u strukturi diskriminativne funkcije izdvojila dva pola. Pozitivnom polu pripadaju varijable: ekstraverzija i sportsko samopouzdanje, a negativnom somatska anksioznost i neuroticizam.

Tabela 6. Matrica strukture diskriminativne funkcije

	r
ekstraverzija	0.63
somatska anksioznost	-0.49
sportsko samopouzdanje	0.47
neuroticizam	-0.30
L skala	-0.26
kognitivna anksioznost	-0.21
pozitivne emocionalne reakcije u momentima postignuća	0.21
psihoticizam	-0.18
negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća	-0.03
težnja ka vrhunskom postignuću	-0.01

Centroidi iz tabele 7 nam ukazuju da vrhunski sportisti imaju negativan skor, a prosečni sportisti pozitivan skor na diskriminativnoj funkciji.

Tabela 7. *Centroidi grupa*

NIVO	Vrednost centroida
vrhunski	-.61
prosečan	.59

Na osnovu tabela 6 i 7 moglo bi se reći da vrhunski sportisti postižu viši skor na skalama somatske anksioznosti i neuroticizma, a prosečni sportisti postižu viši skor na skalama ekstraverzije i sportskog samopouzdanja.

Pored struktura razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na nivo uspeha, ovaj rad će se baviti i strukturom razlika s obzirom na prirodu sporta.

Tabela 8. *Karakteristike diskriminativne funkcije Procena značajnosti diskriminativne funkcije*

funkcija	λ	λ_w	χ^2	df	p	Rc
1	.52	.66	25.96	10	.00	.59

Na osnovu tabele 8 može se zaključiti da je koeficijent kanoničke korelacije značajan, odnosno da je razlika između grupa značajno izražena. Diskriminativna funkcija je značajna na nivou 0,01.

U tabeli 9, koja ukazuje na korelaciju manifestnih varijabli sa diskriminativnom funkcijom, vidi se da se u strukturi diskriminativne funkcije izdvojio jedan pol, pozitivan. Ovom polu pripadaju manifestne varijable kognitivna anksioznost, težnja ka vrhunskom postignuću, pozitivne emocionalne reakcije u momentima postignuća i negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća.

Tabela 9. *Matrica strukture diskriminativne funkcije*

	<u>r</u>
kognitivna anksioznost	0.49
težnja ka vrhunskom postignuću	0.38
negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća	0.35
pozitivne emocionalne reakcije u momentima postignuća	0.31
sportsko samopouzdanje	0.19
ekstraverzija	0.17
somatska anksioznost	0.16
neuroticizam	-0.09
L skala	0.08
psihoticizam	0.01

Tabela 10. *Centroidi grupa*

	<u>Vrednost centroida</u>
Aciklični	.79
Ciklični	-.64

Centroidi iz tabele 9 nam ukazuju na to da ciklični sportovi imaju negativan skor, a aciklični sportovi pozitivan skor na diskriminativnoj funkciji.

Na osnovu tabela 9 i 10 može se zaključiti da su kod acikličnih sportova izraženije kognitivna anksioznost, težnja ka vrhunskom postignuću, pozitivne emocionalne reakcije u momentima postignuća i negativne emocionalne reakcije u momentima postignuća.

Diskusija

Ciljevi istraživanja u ovom radu bili su postavljeni kroz dva ključna pitanja. Prvo pitanje je bilo: postoji li razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na vrstu sporta, prirodu sporta kojim se bave i nivoom uspešnosti. Drugo pitanje, možda čak i važnije od prethodnog, glasilo je: koja je

struktura razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na nivo uspešnosti i prirodu sporta kojim se bave.

Tokom istraživanja odgovoreno je na oba postavljena pitanja. Međutim, dobijeni rezultati su samo delimično u skladu sa očekivanim. Naime, bilo je očekivano da će se vrhunski sportisti razlikovati od prosečnih na osnovu dimenzija ekstraverzije, postignuća, sportskog samopouzdanja, emocionalne stabilnosti, somatske i kognitivne anksioznosti. Dobijeni rezultati na t-testu ukazuju na razliku u pogledu ekstraverzije, somatske anksioznosti i sportskog samopouzdanja. Ono što je zanimljivo jeste rezultat kanoničke diskriminativne analize koji sugerise da se vrhunski sportisti od prosečnih razlikuju na osnovu varijabli ekstraverzije, sportskog samopouzdanja, somatske anksioznosti i neuroticizma, što je u skladu sa očekivanim, međutim, ono što nije očekivano je činjenica u vezi izraženosti ovih dimenzija. Naime, potpuno je zanimljiv podatak da vrhunske sportiste od prosečnih razlikuju visoko izražen neuroticizam i nešto niže izražena somatska anksioznost, dok su kod prosečnih sportista veoma izraženi ekstraverzija i sportsko samopouzdanje.

Ovaj podatak se može obrazložiti činjenicom da se tokom popunjavanja testa kompetitivne anksioznosti od sportiste zahtevalo da zamisli kako se nalazi na, za njega važnom takmičenju, što je u slučaju prosečnih sportista uglavnom državno prvenstvo, a kod vrhunskih svetsko prvenstvo ili olimpijada, na kojima je i očekivano da će osećati veći nivo adrenalina u telu, što može da prouzrokuje i emocionalnu nestabilnost ukoliko sportista nije naučio kako da ove simptome preokrene u svoju korist. Iako u neskladu sa većinom navedenih teorija, ovi rezultati se mogu obrazložiti time što kod većine sportista sa količinom uloženog truda proporcionalno raste i očekivanje da postignu vrhunski rezultat, jer se u suprotnom osećaju veoma neuspešno, nesposobno, pa čak i nedovoljno vredno u odnosu na sve ostale sportiste i ljude iz okoline (Tišma, 2007).

Rezultati vezani za razlike s obzirom na vrstu i prirodu sporta su takođe zanimljivi. Razlika dobijena analizom varijanse se može objasniti nivoom uspešnosti, kada bismo kao kriterijum za to uzeli članstvo u reprezentaciji. Naime, svi uzorkom obuhvaćeni rvači pripadaju reprezentativnoj selekciji tako da je i očekivano da će imati izraženiju težnju ka postignuću vrhunskih rezultata, ali i kognitivnu anksioznost, jer kognitivna anksioznost raste što je takmičenje za sportistu važnije, a ishod neizvesniji. Sama činjenica da je na evropskom i svetskom nivou konkurencija mnogo oštija nego na državnom, potkrepljuje ovaj rezultat. Mnogo zanimljiviji su rezultati dobijeni na subuzorcima cikličnih i acikličnih sportova. Naime, struktura razlika koja diskriminiše ove dve grupe sportova je neočekivana. Aciklični sportovi zahtevaju eksplozivnu sna-

gu, tako da je bilo očekivano da će se kod njih izdvojiti ekstraverzija, psihotizam i somatska anksioznost. Podaci koji ukazuju da je struktura razlike između ove dve grupe u kognitivnoj anksioznosti, težnji ka vrhunskom postignuću, pozitivnim i negativnim emocionalnim reakcijama u momentima postignuća, a sve to u korist acikličnih sportova, otvara jedno potpuno novo polje za istraživanje u psihologiji sporta. Oni mogu sugerisati na zaključak da sportisti kojima treba veća eksplozivna snaga jesu eksplozivni i u emotivnom pogledu, jer usled visoke težnje ka postizanju vrhunskih rezultata oni moraju brzo da reaguju pa idu “na sve ili ništa”, i samim tim strah od neuspeha kod njih je veći, jer u odnosu na sportiste cikličnih sportova imaju manju šansu da isprave svoje greške.

Rezultati bi se mogli objasniti i nedovoljno velikim uzorkom koji bi u budućnosti trebalo da obuhvati više predstavnika i jedne i druge grupe sportova.

Zaključak

Iako se radi o pilot istraživanju koje je sprovedeno na relativno malom uzorku, dobijeni su zanimljivi i značajni rezultati na osnovu kojih se može sa manjom ili većom rezervom prilikom generalizacije zaključiti sledeće:

1. Postoji značajna razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na nivo uspešnosti, vrstu sporta i prirodu sporta kojim se bave.
2. Struktura razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na nivo uspešnosti se ogleda u somatskoj anksioznosti, neuroticizmu, ekstraverziji i sportskom samopouzdanju. Zanimljivo je da grupu vrhunskih sportista odlikuje izraženija somatska anksioznost i neuroticizam, dok su kod prosečnih sportista izraženiji ekstraverzija i sportsko samopouzdanje.
3. Struktura razlika u afektivno-motivacionim dispozicijama sportista s obzirom na to da li sport koji treniraju pripada cikličnoj ili acikličnoj grupi sportova se ogleda u kognitivnoj anksioznosti, težnji ka vrhunskom postignuću, pozitivnim i negativnim emocionalnim reakcijama u momentima postignuća što je sve značajno izraženije kod sportista acikličnih sportova.

Ovakvi zaključci u teorijskom smislu otvaraju nove mogućnosti za istraživanja u području afektivno-motivacionih dispozicija sportista i ukazuju na postojanje nekih novih profila ličnosti vrhunskih sportista. U praktičnom smislu, govore o nekim novim dimenzijama o kojima treba voditi računa, kako tokom selekcije sportista, tako i tokom procesa psihološke pripreme sportista.

Reference

- Cox, R. (2005). *Psihologija sporta: koncept i primena*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Havelka, N., Lazarević, Lj. (1981). *Sport i ličnost*. Beograd: Sportska knjiga.
- Lazarević, Lj. (2001). *Psihološke osnove fizičke kulture*. Beograd: Viša škola za sportske trenere.
- Perić, D. (2007). *Biomehanička početnica*. Novi Sad: Tims.
- Silva, J. M. & Weinberg, R. S. (1984). *Psychological foundations of sport*. Illinois: Human kinetics publishers, INC.
- Tišma, M. (2007). Dominantne afektivno-motivacione dispozicije sportista u individualnim sportovima. *Magistarska teza*, Novi Sad: Fakultet za sport i turizam.

ABSTRACT

DIFFERENCES IN THE AFFECTIVE-MOTIVATIONAL DISPOSITIONS REGARDING THE TYPE OF SPORT AND THE LEVEL OF ACHIEVEMENT

Mariana Tišma

The article presents a pilot-study concerning the structure of differences in the affective-motivational dispositions of sportsmen, regarding the type of sport which they practice and the level of their achievement.. Affective-motivational dispositions imply the following traits: extraversion-introversion, neuroticism, psychoticism, social desirability of response, cognitive anxiety, somatic anxiety, sports self-confidence, achievement, positive and negative emotional reactions to achievement. The sample consisted of 69 participants (31 wrestlers – acyclic sport, 18 rowers and 20 swimmers – cyclic sports) of both genders, aged 15 to 27, of different sport achievement (34 top sportsmen, 35 average sportsmen). The following instruments were applied: Eysenck's EPQ, Martens's Competitive Anxiety Test (CSAI-2) and Lazarević's Sport Achievement Motive Test (MSP). A cross - sectional method was used in the research, while univariate (t-test and ANOVA) and multivariate (canonical discriminant analysis) analyses were used for the data analysis. The results show significant differences in the affective-motivational dispositions of sportsmen regarding the type of sport they practice. Sportsmen involved in the acyclic sports scored higher on cognitive anxiety, achievement motive, and positive i.e. negative emotional reactions to the achievement), as well as the level of achievement (the average sportsmen scored higher on extraversion and the sport self-confidence, while they scored lower on somatic anxiety and neuroticism than the top sportsmen).

Key words: affective-motivational dispositions, sport achievement, cyclic and acyclic sports